

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ, ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1824

Μεταξύ τῶν διαφόρων ἐγγράφων, σημειώσεων καὶ σπαραγμάτων τοῦ ἀρχείου Ἐδελφῶν Γραμματικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσ¹, ὑπῆρχε καὶ ἐν κατάστιχον τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων σημειώσεων, ἀνευ τινὸς ἱστορικῆς ἢ ἄλλης σημασίας, περιεῖχε καὶ τὰ κατωτέρω ὀνόματα Ἑλλήνων κατοίκων ἐκ Σερρῶν, Μελενίκου καὶ μοναστηρίου τῆς Ρίας. Τὸ κατάστιχον εἶναι ἐντυπον μὲ χρονολογίαν τὸ ἔτος 1824 καὶ ἀνευ ἄλλης τινὸς πληροφορίας, πιθανῶς δὲ πρόκειται περὶ ὀνομάτων συνδρομητῶν περιοδικῆς τινος ἢ καὶ βιβλίου ἐκδοθέντος εἰς Σέρρας καὶ τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὸν τίτλον.

Ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ φέρω εἰς τὴν δημοσιότητα τὰ διαλαμβανόμενα ὀνόματα, διότι πρόκειται περὶ οἰκογενειῶν τῶν ὁποίων διασῶζονται ἀπόγονοι σήμερον τόσον εἰς τὰς Σέρρας, ὅσον καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπως οἱ ἐκ Βλάστης τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καταγόμενοι ἀδελφοὶ Δούμπα, Ἰωάννης Καπέτης, οἰκογένεια Γερμάνη, Ἀθανάσιος Ἀναστασίου, καταφυγόντες ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὁ Ἀλέξανδρος Ἐμμ. Παπᾶς², υἱὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Χαλκιδικῆς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἡ πολυάνθρωπος οἰκογένεια Ζλατάνου ὡς καὶ Ζανλῆ ἐκ Μελενίκου καὶ ἄλλοι πολλοί.

¹ Μακεδονικά 4 (1960) 163-231.

² Εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὁ Ἀλέξανδρος Ἐμμανουήλ Παπᾶς εὑρίσκετο τὸ ἔτος 1824 εἰς τὰς Σέρρας· μᾶλλον πρέπει νὰ ἐνεγράφη συνδρομητῆς τοῦ βιβλίου ἢ τοῦ περιοδικοῦ ὑπὸ τινος φίλου ἢ συγγενοῦς. Καταλήγω εἰς αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, διότι ὁ Ἀλέξανδρος, ὅταν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 εἰς τὰς Σέρρας καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, εὑρίσκετο μετὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀναστασίου καὶ Ἀθανασίου εἰς Βιέννην διευθύνων τὸν ἐμπορικὸν οἶκον τοῦ πατρὸς του. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Ἀναστάσιος, νέος καὶ ἐνθουσιώδης, ὅπως ἦτο, ἀφίχθη εἰς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἐπανάστασιν καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς ἐκεῖ μέσφ Τερζέστης μὲ 12 φίλους του ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀγῶνα. Τότε προφανῶς ἀφίχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸν ἀδελφόν του Ἀθανάσιον. Ὁ Ἀθανάσιος ὑπῆρξεν στενὸς φίλος τοῦ Γάλλου φιλέλληνος ἱστορικοῦ καὶ πολιτικοῦ Θιέρσου (Adolfe Thiers), μὲ τὸν ὁποῖον διετήρει ἀλληλογραφίαν σχετικῶς μὲ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 (πρβλ. Γ. Λαῖου, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821 ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βιέννης, σ. 21, 92, 223, 236). Ὁ Ἀλέξανδρος φαίνεται ὅτι ἀπέθανε εἰς τὸ Μεσολόγγι καταβληθεὶς ἐκ τῶν πολεμικῶν κακουχιῶν καὶ στερήσεων (βλέπε Π. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, σ. 95 κέ.)

Α' Ἐκ Σερρών

- 1) Παναγιώτατος Μητροπολίτης Σερρών Κύριος Πορφύριος
- 2) Παναγιώτατος μητροπολίτης Νύσσης Κύριος Ἰωσήφ
- 3) Σοφολογιώτατος διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Ἀργύριος, Παπᾶ Ρίζου ἐκ Σιατίστης
- 4) Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἁγίου Σερρών Ἰωακείμ ἐκ Γανοχώρων
- 5) Ἱερολογιώτατος διάκονος Ἁγίου Σερρών Παρθένιος ἐξ Ἀθηνῶν
- 6) Αἰκατερίνη Παπᾶ Πέτρου Κυρκίδη ἀδελφή τοῦ Παρθενίου
- 7) Δημήτριος Ἀργ. Ρίζου ἐκ Σιατίστης γραμματεὺς Μητροπολίτου
- 8) Πανοσιολογιώτατος πνευματικὸς Σερρών Μελέτιος Κυκότης
- 9) Προηγούμενος Κουτλουμουσιανὸς Ἀγάπιος μουσικὸς
- 10) Διάκονος τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Θεοδόσιος
- 11) Πανοσιώτατος Ἱερεμίας Εἰκονοφοινισιώτης
- 12) Αἰδεσιμώτατος ἱερεὺς Παπᾶ Ἰωάννης
- 13) Αἰδεσιμώτατος Παπαδημήτριος ἐκ Μετσόβου
- 14) Μοναχὸς Βλάσιος ἐξ Ἰμβρου
- 15) Μοναχὸς Ἀμβρόσιος ἐκ Κρήτης
- 16) Μοναχὸς Ἀμβρόσιος ἐξ Ἰωαννίνων
- 17) Παπασακελλάριος Κύρ Βασίλειος ἐξ Ἰωαννίνων
- 18) Παπᾶ Εὐαγγελινὸς ἐξ Ἀχινού
- 19) Ἐκλαμπρότατος Ἰωάννης ὑποκόνοσλος τῆς Βρετανικῆς δυνάμεως
- 20) Ἐντιμολογιμώτατος γραμματεὺς Κύριος Θεόδωρος Δημητρίου Καυταντζῆ
- 21) Ἐντιμώτατος Γεώργιος Π. Ἀθανασίου ἐξ Ἰωαννίνων
- 22) Εὐγενέστατος Τζελεπῆ Κωστάκης Σπανδωνίδης Θεσσαλονικεὺς
- 23) Ἐντιμώτατοι Κύριοι Αὐτάδελφοι Δούμπα ἐκ Βλάτσης
- 24) Ἰωάννης Βατρινίδης ἐκ Καστορίας
- 25) Γεώργιος Στοϊκὸς Τερζίμπασης Σερρών
- 26) Ἰωάννης Π. Καπέτης ἐκ Βλάτσης
- 27) Νικόλαος Π. Γκαγάνης ἐκ Λέσβου
- 28) Γεώργιος Χατζηδούκας
- 29) Ἐξοχώτατος Κύριος Ἀναστάσιος Πάλης ἐξ Ἰωαννίνων
- 30) Ἀλέξανδρος καὶ Ἀσπασία τέκνα Ἀναστασίου Πάλη
- 31) Ἐξοχώτατος Δημήτριος Ἀθαν. Δέλης ἐκ Καλλάρων
- 32) Διογένης καὶ Ἐλισσάβητ τέκνα Ἀθαν. Δέλη
- 33) Δημήτριος Ξυδόπουλος Κερκυραῖος
- 34) Κων/ντίνος Ξυδόπουλος υἱὸς τοῦ Δημητρίου
- 35) Ἰωάννης Σνιώκας
- 36) Βασίλειος Μηλιάδης ἐκ Σταγείρων
- 37) Εὐστάθιος Παπαπέλλος Ζαγοραῖος
- 38) Εὐγενεστάτη Χρυσανθῆ Ἀναστ. Ἐμμ. Βασματζῆ
- 39) Κατίγκω Βασματζῆ θυγάτηρ τῆς Χρυσανθῆς
- 40) Δημήτριος Χ' Ἀποστόλου Κοκκινᾶς
- 41) Κων/ντίνος Ζανού Κοκκινᾶς
- 42) Ἀναστάσιος Κων/νου Κοκκινᾶς
- 43) Κων/νος Χατζημανώλης
- 44) Ἀντώνιος Στεργίου Αἰβατλῆς
- 45) Ἐντιμώτατος Χ' Στοιγιάννης Κων/νου Βασματζῆς
- 46) Ἐντιμώτατος Χ' Δημήτριος Ἐμμανουήλ Βασματζῆς

- 47) Αϊδεσιμότατος νομοφύλαξ Σερρών Χατζηλεόντιος ἐκ Κύπρου
- 48) Χ' Πέτρος Δραγάσης
- 49) Ἀλέξιος Μπελαρούτης
- 50) Ἀδελφοὶ Σκαρδῆ
- 51) Δημήτριος Ἀθανασίου ἐκ Τρίκκης
- 52) Μιχαὴλ Φιλίππου
- 53) Ἰωάννης Βασιλείου
- 54) Ἰωάννης Χατζηαποστόλου ἐξ Ὀλύμπου
- 55) Λάζαρος Δημητρίου Σιατιστεὺς
- 56) Χρυσογόνος Θεολόγου Ἀργυριάδης
- 57) Ἐμμανουὴλ Δημητρίου ἐκ Λέσβου
- 58) Ζαφείρης Δημητρίου
- 59) Ἰωάννης Γεωργίου Γούναρης
- 60) Στάμιος Παναγιώτου μουσικὸς ἐκ Ζάρκου Θεσσαλίας
- 61) Μιχαὴλ Χατζηδημητρίου
- 62) Μιχαὴλ Ἀθανασίου Χρυσάφης
- 63) Ἀδὰμ Πάλλας
- 64) Ἀθανάσιος Ἀναστασίου ἐκ Βλάτσης
- 65) Κων/νος Θεμελῆς
- 66) Κων/νος Διαμαντῆ Βαλσαματζῆς Ζαγοραῖος
- 67) Νικόλαος Μιχαὴλ ράπτης ἐκ Μοσχοπόλεως
- 68) Δημήτριος Μανασῆς υἱὸς ἱερέως ἐκ Μαντεμοχωριῶν
- 69) Δημήτριος Ναοὺμ Καρίλλας Θεσσαλονικεὺς
- 70) Μαργαρίτης Βάγκας Ράπτης
- 71) Δημήτριος Ἰωάννου Καλέπης Σερραῖος

Β' Μαθηταὶ τῆς Σχολῆς Σερρῶν

- 1) Ἱερομόναχος Παπᾶ Κύρ Ἱερόθεος
- 2) Δημήτριος ἀδελφὸς τοῦ Ἁγίου Ἰμβρου
- 3) Κων/νος Μηλίδης ἐκ Ναούσσης
- 4) Γεώργιος Βλαστός
- 5) Μιχαὴλ Χατζηγροῦτζιος
- 6) Γεώργιος Νακίδης
- 7) Ἄγγελος Χατζηδούκας
- 8) Γεώργιος Χατζηδούκας
- 9) Εὐθύμιος Χατζηδούκας
- 10) Ἰωάννης Χατζηδούκας
- 11) Ἱεροδιάκονος Χρῦσανθος Ζαγοραῖος
- 12) Ἱερομόναχος Μιχαῆλος Κρής
- 13) Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης
- 14) Δημήτριος Κων/νου Παπακώστας
- 15) Φωτεινὸς Νικολάου
- 16) Μερκούριος Βασιλειάδης
- 17) Ἀλέξανδρος Ἐμμανουὴλ Παπᾶ
- 18) Ἀβράμιος Βασιλειάδης
- 19) Βασίλειος Χατζηχρήστου
- 20) Ἱερεὺς Λάσκαρις ἐκ Ζάρκου Θεσσαλίας

- 21) Ἀναστάσιος Σπύρου Θεσσαλονικεὺς
- 22) Μοναχὸς Νεόφυτος ἐξ Ἀμοργοῦ
- 23) Ἱεροδιάκονος Ἀγάπιος ἐκ Βερροίας
- 24) Ἀδελφοὶ Ἐμμανουὴλ καὶ Βασίλειος Ἀναστασίου Ἐμμ. Βασματζῆ
- 25) Χ' Γρηγόριος Χ' Λαζάρου ἐκ Βοδενῶν
- 26) Νικόλαος Ἀργ. Παπαρίζος ἐκ Σιατιστιῆς
- 27) Ἱεροδιάκονος Δωρόθεος ἐκ Παλαιοχωρίου
- 28) Δημήτριος Ἀναστασίου ἐξ Ἀγράφων
- 29) Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης Βασματζῆς
- 30) Δημήτριος Φιλίππου μουσικὸς ἐκ Φιλιππουπόλεως

Γ' Μελενίκου

- 1) Πανιερώτατος Μητροπολίτης Μελενίκου Κύριος Σαμουὴλ
- 2) Σοφολογιώτατος διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Μελενίκου Κύριος Ἄδαμος Ζαπέκος
- 3) Πανοσιώτατος ἡγούμενος τοῦ Σηλαιίου Κύριος Ναθαναὴλ
- 4) Τιμιώτατος κύριος Δημήτριος Κων/νου Καλαμπάκης
- 5) Τιμιώτατοι Αὐτάδελφοὶ Κων/νου Καρύδα
- 6) Τιμιώτατος Θεοφάνη Κων/νου Καρύδα
- 7) Τιμιώτατος Κων/νος Σπανδωνῆ
- 8) Τιμιώτατοι Αὐτάδελφοὶ Ἀναστασίου Χ' Λασκάρεως
- 9) Τιμιώτατος Κων/νος Ζλατάνου
- 10) Τιμιώτατος Ἐμμανουὴλ Λαζάρου Κουκούλης
- 11) Τιμιώτατος Κυριακὸς Παπαϊωάννου
- 12) Ἄρχων τῶν ἐκκλησιῶν Κύριος Ἀλέξιος Ζιέρης
- 13) Ἰωάννης Ν. Γάγγα
- 14) Σκευοφύλαξ Ἰωάννης Δ. Βασματζῆς
- 15) Κων/νος Μανώλτζου ὁ καὶ Χαρτοφύλαξ
- 16) Ἄρχων τῶν Μοναστηρίων Γεώργιος Παπαναγιώτου
- 17) Ὁ ἐξοχώτατος Κύριος Χατζηδημήτριος
- 18) Ὁ Τιμιώτατος Δημήτριος Παπαναγιώτου
- 19) Ὁ Τιμιώτατος Ἐξάρχος Κύριος Ἐμμανουὴλ Παπακώστας
- 20) Ὁ Τιμιώτατος Μιχαὴλ Ν. Γερμάνης ἐκ Βλάτσης
- 21) Ὁ Τιμιώτατος Θεοχάρης Κων/νος Σαχατζῆς
- 22) Ὁ Τιμιώτατος Γεώργιος Ἀλεξίου Ζιέρης Ἀσταρτζῆς
- 23) Ἄννα σύζυγος Ἀλεξίου Ζιέρη
- 24) Ὁ Τιμιώτατος Ἰωάννης Κων/νου Ζλατάνος
- 25) Ἐλένη σύζυγος Ἰωάννου Ζλατάνου
- 26) Ὁ Τιμιώτατος Κων/νος Ἐμμ. Παναγιώτου Ζανλῆς
- 27) Ὁ Τιμιώτατος Παναγιώτης Κων/νου Χ' Ἰωάννου
- 28) Ὁ Τιμιώτατος Ἰωάννης Δημητρίου Τζαρακτζῆς
- 29) Ὁ Τιμιώτατος Κων/νος Χ' Θεοχάρη Δομέστικος
- 30) Ὁ Τιμιώτατος Θωμᾶς Μηχαλάκη Πετκούσης
- 31) Ὁ Τιμιώτατος Ἀναστάσιος Δ. Κορδουπάλη
- 32) Ὁ Τιμιώτατος Μιχαὴλ Κιουπουδῆς
- 33) Ὁ Τιμιώτατος Κων/νος Ἐμμ. Βακάλης
- 34) Ὁ Τιμιώτατος Γεώργιος Ἀναστ. Φιδετζῆς ἐκ Βοδενῶν
- 35) Ὁ Τιμιώτατος Ἰακωμᾶς Ζωγράφος ἐκ Κουλακιάς

- 36) Ὁ Τιμιώτατος Ἰωάννης Σ. Δάλλης ἐκ Χώρας Χοτόβου
 37) Ἡ Τιμιωτάτη Μαριγῶ σύζυγος Ἰ. Δάλλη
 38) Οἱ Τιμιώτατοι Αὐτάδελφοί Γεωργίου Παπαζαγβελερινῶ
 39) Οἱ Τιμιώτατοι Αὐτάδελφοί Μήτσιου Ζλατάνου

Δ' Μοναστήριον τῆς Ρίλας

- 1) Πανοσιολογιώτατος Νεόφυτος Παπαπέτρου ὁ καὶ Μουσικὸς
 2) Ὁσιολογιώτατος Ἱεροδιάκονος Ἡσαΐας Χ' Φιλίππου ὁ καὶ Μουσικὸς
 3) Μουσικολογιώτατος Ἱεροδιάκονος Κύριλλος Παπαστάμου

Ε' Οἱ τοῦ Ἐπιτρόπου Ἰωσήφ Μαθηταί

- 1) Ὁσιολογιώτατος Χρῦσανθος Παύλου Πλαμτζᾶ
 2) Ὁσιολογιώτατος Ἀβέρκιος Παπασιλβέστρου
 3) Ἱεροδιάκονος Ἀβράμιος
 4) Λογιώτατοι Αὐτάδελφοί Κων/νος καὶ Ἰωάννης Λαζάρου ἐκ Σαμακοβίου

I. ΒΑΣΙΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Εὐχαριστῶ τὸν κ. Βασ. Φόρη δι' ὅσα καλὰ ἔγραψε γιὰ τὸ βιβλίον μου «Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς» στὸ περιοδικὸ Balkan Studies τόμ. 3, σελ. 208-212 ἐξαίρων διάφορα προσόντα του, τὸ σπουδαιότερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ καλὴ κι ἀκριβὴς ἀπόδοσις τοῦ ιδιώματος. Παρὰ ταῦτα ὅμως τονίζει καὶ μερικὰ μειονεκτήματα τοῦ βιβλίου.

Ἐπειδὴ νομίζω πὼς οἱ σχετικὲς γνώμες τοῦ κ. Β. Φόρη δὲν εὐσταθοῦν καὶ μειώνουν καὶ τὴν ἀξιολογίαν τοῦ ἔργου, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἐπαινεῖ, ἐθεώρησα ἀναγκαῖον χάριν τῆς ἀληθείας νὰ προβῶ στὴν ἐξέτασιν κι ἀνασκευὴ αὐτῶν.

Οἱ γνώμεις του εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. Πρῶτα - πρῶτα δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν σειράν, ποῦ δημοσιεύτηκε ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου: λεξιλόγιο, προσθήκες, τοπωνύμια, κύρια ὀνόματα καὶ γραμματικὲς παρατηρήσεις. Προτίμησα ὅμως τὴν σειράν αὐτήν, γιατί εἶχα ὑπ' ὄψει πὼς πρῶτα δημιουργήθηκε ἡ γλώσσα κ' ὕστερα ἀκολούθησε ἡ συγγραφή γραμματικῆς.

2. Διατείνεται πὼς τὸ λεξιλόγιο εἶναι «ὑπέμετρα ἐκτεταμένο» κι εὐρίσκει «λήμματα περιττά (!) ἢ ἄλλα, ποῦ θὰ τοὺς ἄρκοῦσε ὁ χαρακτηρισμὸς «κοινόν». Προχωρῶντας ὅμως παρατηρεῖ: «βέβαια τέτοια λήμματα διαφωτίζουν πολὺ συχνὰ σπουδαῖα φωνητικά, μορφολογικά ἢ καὶ συντακτικὰ χαρακτηριστικά, αὐτὰ ὅμως θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ συζητηθοῦν στὰ οἰκεία κεφάλαια τῶν γραμματικῶν παρατηρήσεων» ὥστε τὰ λήμματα δὲν εἶναι καθόλου περιττά. Τὸ ποῦ εἶναι καλύτερα νὰ συζητηθοῦν εἶναι ζήτημα προτιμήσεως. Κι ἀναφέρω, ὅσα γράφω στὸν πρόλογόν μου σελ. η' «ἤθελα ἡ ἐργασία μου νὰ ἐπεκταθῆ σὲ ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερον κύκλον» κ.τ.λ., γιατί ἔχω τὴν γνώμην πὼς ἡ ἐρευνα κ' ἡ ἐξέτασις τῶν γλωσσικῶν φαινομένων σὲ πλοῦσια ὕλη κι ὄχι φτωχὴ γίνεται πληρέστερη κι ἀποδοτικώτερη.

3. Ὁ κ. Β. Φόρης βρίσκει τὴ φωνητικὴν τοῦ βιβλίου μου πολὺ περιληπτικὴν. Ἄλλὰ ἀπαντῶ σ' ὅλες τὰς γραμματικὲς βλέπομε ὅτι τὸ φθογγολογικὸ μέρος εἶναι πολὺ μικρότερον ἐν σχέσει μὲ τὰλλα δύο μέρη, τὸ τυπικὸν καὶ τὸ ἐτυμολογικόν, γιατί τὰ φαινόμενα, ποῦ ἐξετάζει, εἶναι πολὺ ὀλιγώτερα. Ἡ μικρὴ γραμματικὴ τοῦ Thumb διαθέτει 13 μόνον σε-

λίδες για τη φθογγολογία, ἐνῶ για τὴν μορφολογία 126· ἡ μεγάλη (1910) διαθέτει 26 μόνο σελίδες για τὴ φθογγολογία καὶ 144 για τὴ μορφολογία.

4. Ὁ κ. Β. Φόρης παρατηρεῖ στὴν περίφημη κριτικὴ του ὅτι, ἐνῶ οἱ τύποι ἔχου ἀγαπῆς, ἔχου ἀναθιματῖς κ.τ.λ. γράφονται μὲ ἀπλὸ ς (ὑπερωϊκὸ), οἱ λέξεις πέρς', δ'ἄκος' κ.τ.λ. γράφονται μὲ ς παχὺ (οὐρανικὸ), μολονότι πρόκειται για τὸ ἴδιο φαινόμενο, τῆς ἐξαφανίσεως δηλ. τοῦ καταληκτικοῦ φωνήεντος. Στενοχωρεῖται γι' αὐτὸ ὁ κ. Β. Φόρης κι ἀπορεῖ. Ἄλλὰ τί νὰ γίνῃ; νὰ μὴ ποῦμε τὴν ἀλήθεια; Ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, ὅπως τὰ κατέγραψα καὶ σ' αὐτὸν ἀπόκειται νὰ λύσῃ τὴν ἀπορία του! Γράφοντας δὲ διδάσκει ἐπίσης πὼς τὰ ζ ξ ψ εἶναι διπλοὶ φθόγγοι! Μ' αὐτὸ κι ἓνας μαθητὴς τῆς Β' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ τὸ ξέρει.

Ἄλλὰ δυστυχῶς θριαμβολογῶν ἀμφισβητεῖ τὴν εἰλικρινείά μου στὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς λέξεων τοῦ ἰδιώματος, γιατί γράφει «ἔτσι ὅμως παίρνομε μιὰ ὄχι ξεκαθαρισμένη εἰκόνα τῆς προφορᾶς καὶ δικαιούμαστε νὰ ἀναρωτηθοῦμε, μὴ τυχὸν τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλους φθόγγους». Τὴν παραπάνω μομφὴ κρίνω ἀπαράδεκτη καὶ τὴν ἀπορρίπτω μὲ δικαιολογημένη ἀγανάκτηση.

5. Κατακρίνει πρὸς τούτους τὸν τρόπο, κατὰ τὸν ὁποῖο γράφω τὶς φράσεις, στὶς ὁποῖες ὑπάρχουν προκλιτικὰ π.χ. νὰ σὲ λούσω, ἂν σὲ πιάσω κ.τ.λ. καὶ τὰ ἰδιωματικὰ νὰ σι λούσου, ἂν σι πχ'άσου κ.τ.λ., γιατί, λέγει, ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς γραφῆς προέρχεται ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε κατὰ τὴ Νεοελληνικὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς νὰ γράψω νασιλούσου, θασιλ'ώσου κ.τ.λ. Δὲ νομίζω ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ γραμματικὴ, στὴν ὁποία πιστεύει ὁ κ. Β. Φόρης, εἶναι κανένα γλωσσικὸ εὐαγγέλιο, τὸ ὁποῖο ἔχουν τὴν ὑποχρέωσι οἱ Πανελλήνους νάκολουθοῦν.

6. Δὲ συμφωνεῖ ἀκόμη καὶ μὲ τὴ γραφὴ μου «ἡ συννυφᾶδά μου» καὶ διαλεκτικὰ «ἡ συμφᾶδά μ», τὴν ὁποία θεωρεῖ λανθασμένη. Δικαίωμα του εἶναι νὰ ἔχῃ τὴ γνώμη αὐτὴ, ἀλλ' ἄς ἐπιτρέπη καὶ στοὺς ἄλλους νὰ ἔχουν τὴ δική τους.

Ἐγὼ προσέχω πολὺ σὲ ζητήματα ὀρθογραφίας καὶ γενικὰ σὲ γλωσσικὰ στὰ παραγέλυμα καὶ διδάγματα τοῦ ἀειμνήστου καὶ διακεκριμένου γλωσσολόγου καὶ καθηγητοῦ μου Γεωργ. Χατζιδάκι, ὁ ὁποῖος ἔλυσε τόσα προβλήματα ἀναγόμενα στὴν ἐπιστήμη τῆς Γλωσσολογίας καὶ ἄφησε ἐποχὴ στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον. (Πρβλ. Γεωργ. Χατζιδάκι, Ἄκαδ. Ἄναγν. τόμ. Β' σελ. 520). Ἡ δική του γραφὴ «σιτιστινὸ ἰδίωμα», «σπλήνα» εἶναι λανθασμένη, γιατί κατὰ τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας ἡ ὀρθὴ εἶναι σιτιστινὸ ἰδίωμα, σπλήνα.

7. Ἄξιοπεριέργο εἶναι ὅτι μέσα στὰ ἐλεγκτέα συναναμειγνύει καὶ διάφορα π.χ. «μὴ τῆς ὑγείας σας, πόταβους, ὀπτάβους, λούσας, πχ' ἄσιμέτι, φέριμέτι του ἰδῶ», κι ἔτσι δημιουργεῖται σύγχυσι κι ἓνας σάλος, ἐνῶ ἔπρεπε νάσχοληθῆ μ' ἐκεῖνα ἀποκλειστικὰ, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του δὲ διατυπώθηκαν ὀρθῶς. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ τελευταῖα «πχ' ἄσιμέτι, φέριμέτι του ἰδῶ» καὶ τὰ παρόμοια δίδει σ' αὐτὰ μιὰ ἐξήγησι ὅπως περιττὴ, γιατί τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι αὐτονόητα καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη περαιτέρω ἐρμηνείας. Ἡ παρατήρησι του ὅτι «τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι πιὸ διαδεδομένο στὸ Λιβίσι» (βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη ὁ.π. 69) δὲν δύναται νάφορᾷ ἐμὲ, γιατί τὸ βιβλίον μου ἄρχισε νὰ τυπώνεται στὰ 1959, πολὺ πρὸ τῆς κυκλοφορίας (1962) τοῦ βιβλίου τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη.

8. Δὲ συμφωνῶ καὶ μὲ ὅσα γράφει γιὰ τὴ λέξι «ἀμουκαίτχ'ά». Δὲν τὴ λέγω τούρκικη, ὡς ἰσχυρίζεται, ἀλλὰ «λ. τουρκ. προελ.»· τούρκικη γράφω τὴ «μουκαέτς» καὶ γράφοντας τουρκικῆς προελεύσεως ὑπονοῶ πὼς σχηματίστηκε ἀπὸ πυρῆνα καθαρῶς τούρκικο, μὲ βάσι δηλ. τὴν τούρκικη λέξι μουκαέτς.

9. Παρακάτω γράφει: «καὶ τὸ λεξιλόγιο ὅμως δίνει λαβὴ γιὰ πολλὰ παρατηρήσεις» καί, ἐνῶ περιμένω νάποφανθῆ, τί δὲν ἔχει διατυπωθῆ ὀρθά, φιλολογεῖ γιὰ τὸ λυγγ'ἄζου, πὼς ἔγινε ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο λυγγέ, καὶ παραπέμπει σὲ γραμματικὲς καὶ λεξικὰ, ὅπως καὶ γιὰ

τὸ σπληνίζου, πὼς ἔγινε ἀπὸ τὸ «σπλήνα» (;) καὶ τὸ χολῶ ἀπὸ τὸ χολή, γράφει δηλ. πράγματα περιττὰ κι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα κι ἀναμειγνύει νέα με ἀρχαία. Ἐγὼ τοῦ ἀντιπαρητῶ ὅτι ἔχομε ἀρχαῖο χολά - ω (-ῶ) ἀπὸ τὸ χολή, ἀλλὰ καὶ χολό - ω (-ῶ) ἀπὸ τὸ χόλος. Δὲν τὰ διαστελλεῖ κι ἐκφράζεται συγκεχυμένα.

10. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ λέξι κ'επέ, κιπὲ δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀκριβῶς κατὰ ποῖο τρόπο ἔχει καταχωριστῆ, γιατί γιὰ ξένες λέξεις καὶ μάλιστα γιὰ τούρκικες, ὅσες ὁ ἴδιος δὲν ἤξερα—διότι δὲν εἶμαι κι ἐγκρατῆς τῆς τουρκικῆς—ρωτοῦσα ἄλλους ἢ τουρκομαθεῖς ἢ καὶ οὐχὶ καὶ με πληροφοροῦσαν· φρόντιζα δὲ ἢ πληροφορία τους νὰ εἶναι ἐγκυρος. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι παρεῖσέφησε κατόπιν ἐσφαλμένης πληροφορίας.

Τὸ ἐπίρρημα ἔχει ἀντίστοιχο, νομίζω, τὸ ἀρχαῖο εἰ δὲ μὴ καὶ προῆλθε, ὅπως κι ἐκεῖνο ἀπὸ συντάξεις ἑλλειπτικές· π.χ. νὰ μὴ νδέης, κ'επέ ὕστια, ὅ,τ κι νὰ κάμς, χαμένα· οἱ φράσεις αὐτὲς λέγονται καὶ κάπως πλήρεις: πὲ νὰ μὴ νδέης, κ' ὕστια, ὅ,τ κι νὰ κάμς, χαμένα· οἱ πλήρεις εἶναι· εἰπὲ νὰ μὴ τύχης, σοῦ δώση ἢ μοῖρα, καί, ἂν σοῦ δώση, ἢ μοῖρα ὕστερα, ὅ,τι καὶ νὰ κάμης, ἀνωφελῶς θὰ τὸ κάμης.

11. Δὲ μπορῶ νὰ συμφωνήσω καὶ ὡς πρὸς ὅσα γράφει γιὰ τὴ φράσι μου «τέλει' ἀγαθά»· τὰ θεωρῶ ἐξεζητημένα. Ἐκμαιεῖται θεωρίες κατὰ τὴ γνώμη μου ἀστήρικτες. Λέγει πὼς πρόκειται ἐδῶ γιὰ τέλη ἀγαθὰ καὶ τὸ συνδυάζει με τὸ Σολώνειο «μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε». Δὲ μπορῶ νὰ συμφωνήσω, γιατί ἀκούει κανένας αὐτοῦς, πού τὸ εὐχονται, νὰ λέγουν τέλει' ἀγαθὰ καὶ πότε - πότε καὶ τέλεια ἀγαθὰ.

Θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω καὶ τὰκόλουθα. Στὸ τέλος τῆς κριτικῆς του γράφει κι αὐτά. «Ὅποιος ξέρει καλά, πόσο κοπιαστικὴ εἶναι ἢ ἐπιστημονικὴ ἀπασχόληση γιὰ ἓναν ΠΑΙΔΑΓΩΓΟ, αὐτὸς θὰ δείξῃ πλήρη ἀναγνώριση στὸ συγγραφέα γιὰ τὸν εὐτυχῆ αὐτὸ (;) καρπὸ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴν πατρίδα του». Τοῦ ἀπαντῶ· δὲ δέχομαι, ὅσα παραπάνω φθέγγεται. Δὲν ἐπιτρέπω· σκέψεις κ' ἰδέες ἰδικές του νὰ τίς παρουσιάξῃ ὡς ἰδικές μου· νὰ με ὑποκαθιστᾷ στὶς γνῶμές μου· οὔτε καὶ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ παιδαγωγοῦ στὴν προκειμένη περίπτωσι. Προέβην στὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου μου αὐτοῦ ἀπὸ ἀγάπη ὄχι τόσο τῆς γενετείρας μου, ὅσο τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς πιὸ μεγάλης Πατρίδος μου, τῆς Ἑλλάδος.

Χ. Γ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ ΠΕΡΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Δημοσιεύουμε παρακάτω μιὰ ἀνέκδοτη, ὅσο ξέρουμε, ἐπιστολὴ ἢ, καλύτερα, ἓνα σύντομο ὑπόμνημα¹, πού ὁ ἀείμνηστος Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης ἔστειλε στὶς 11 Ἰουνίου τοῦ 1907 στὸν τότε Γενικὸ Πρόξενο τῆς Ἑλλάδος στὴ Θεσσαλονίκη², σχετικὰ μετὴν ἔρευνα τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς Μακεδονίας.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Κοντογιάννης, ὁ πρῶτος ἱστορικὸς μας πού ἀσχολήθηκε ἀποκλειστικὰ καὶ συστηματικὰ μετὴν νεώτερη ἱστορία μας, ἂν καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴ Χίο,

¹ Τὸ ἔγγραφο αὐτό, πού εἶναι γραμμένο καὶ στὶς τέσσερις σελίδες διφύλλου χάρτου διαστάσεων 0,20×0,25, μοῦ τὸ παραχώρησε ὁ ὑπάλληλος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν κ. Ἰωάννης Παπατσιούμας, πού τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

² Ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1904 ὡς τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1907 Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴ Θεσσαλονίκη ἦταν ὁ γνωστὸς γιὰ τὴ δράση του Λάμπρος Κορομηλάς. Βλ. γι' αὐτόν: Βασ. Λαούρδα, Τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης, 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 11 κέ.

δέθηκε στενά με τη Μακεδονία. Μετά τις πανεπιστημιακές του σπουδές στην Ἀθήνα και στο Μόναχο, υπηρέτησε ως εκπαιδευτικός πρώτα στά βάθη της Μ. Ἀσίας (στήν Καισάρεια της Καππαδοκίας) και ύστερα στην πατρίδα του. Τὸ 1906 ἦλθε στη Θεσσαλονίκη ὡς διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου της και ἔμεινε στη θέση αὐτή ὡς τὸ 1910. Ἐπειτα ξαναγύρισε γιὰ λίγα χρόνια στη Χίο και κατόπιν ἐργάσθηκε στην Ἀθήνα ὡς τὸ 1926, ὅποτε ἡ Πολιτεία τοῦ ἐμπιστεύθηκε τὴν ἔδρα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας στη νεοϊδρυμένη τότε Φιλοσοφικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου ὁ Κοντογιάννης ὑπῆρξε και ὁ πρώτος πρύτανης, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἔζησε πολὺ γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ διδακτικὸ και ἐπιστημονικὸ του ἔργο· πέθανε στις 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1928 στη Χίο¹.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοντογιάννη γιὰ τὴ Μακεδονία ἐκδηλώθηκε και στά ἐπιστημονικά δημοσιεύματά του. Ἀρκετὲς μελέτες του πάνω σὲ θέματα τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς Μακεδονίας εἶδαν τὸ φῶς κατὰ τὸ διάστημα 1909-1915, δημοσιευμένες εἴτε σὲ χωριστὸ τεύχος εἴτε σὲ περιοδικὰ και ἔφημερίδες. Μνημονεύουμε ἐδῶ τις δύο σπουδαιότερες: «Σχολεῖα ἀλλοφύλων ἐν Θεσσαλονίκη», δημοσιευμένη στοῦ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» τ. 3 (1910) σ. 155-185, και «Οἱ πειραταὶ και ἡ Θάσος», Ἀθήναι 1915.

Τὸ ἔργο τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Θεσσαλονίκης στά δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια, ποὺ ὀργιάζαν οἱ ξένες προπαγάνδες στη Μακεδονία, δὲν ἦταν καθόλου εὐκολο, ἀλλὰ ὁ Κοντογιάννης, με τις γνώσεις, τὴ σύνεση, τὸ ζῆλο και τὸν πατριωτισμὸ του, ἔφερε σὲ πέρας τὴν ἀποστολή του. Ἐνα δείγμα ἀκριβῶς τοῦ ζήλου του εἶναι και τὸ ὑπόμνημά του αὐτὸ ποὺ δημοσιεύουμε. Σ' αὐτὸ με συντομία, ἀλλὰ και με σαφήνεια, ποὺ δείχνει τὴν καλὴ γνώση τῶν πραγμάτων, ὁ Κοντογιάννης τονίζει στοῦ Γενικὸ Πρόξενο τὴν ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ ἡ νεώτερη ἱστορία τῆς Μακεδονίας, γιατί, ὅπως γράφει χαρακτηριστικά, «*ἡ Μακεδονία ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἴσως Ἑλληνικὴν χώραν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἱστορικὰς σελίδας λαμπρὰς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας*». Ἰδιαίτερα ἐπισημαίνει τὰ κυριότερα θέματα ποὺ πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν και ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι τὰ ἐξῆς: ἡ παιδεία, οἱ κουτσοβλαχικὲς κοινότητες, τὰ μοναστήρια και γενικά ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἡ συγκοινωνία, ἡ τουρκικὴ διοίκηση, ἡ βιοτεχνία και τὸ ἐμπόριο στοῦ ἐσωτερικὸ και στοῦ ἐξωτερικὸ, οἱ κοινότητες ποὺ παρουσίασαν ἄνηση ἐπὶ τουρκοκρατίας (Μελένικο, Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Μαντεμοχώρια Χαλκιδικῆς κ.λ.), ὁ ρόλος τῶν Μακεδόνων στοῦ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας με τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη και ἡ συμβολὴ τῶν στην ἀνάπτυξη τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ ἐξωτερικοῦ, και ἄλλα.

Ἐὸ Κοντογιάννης δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Συνεχίζοντας, με τὴν ἴδια πάλι μεστή σὲ περιεχόμενο συντομία του, καθορίζει και τις πηγές, τὸ ἀνεκμετάλλευτο ὕλικό, ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἐρευνητής. Καὶ στοῦ σημείου αὐτὸ διαπιστώνουμε πόσο πλήρεις, γιὰ τὴν ἐποχὴ του βέβαια, εἶναι οἱ γνώσεις του. Ἡ ἐπιστολή του κλείνει με μιὰ συγκινητικὴ πρότασή του νὰ ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ ἐρευνα, ποὺ τὴ χαρακτηρίζει «*ἐπιγούσαν και ἀπαραίτητον*», γιατί «*δὲν θὰ εἶναι και ἄσχετος πρὸς τὸν σήμερον διεξαγόμενον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀγῶνα, διότι θὰ μᾶς παράσχη ἀναμφιβόλως και ἐπιχειρήματα ἱκανά, τὰ ὅποια θὰ ἀντιτάξωμεν ἀποτελεσματικῶς, ὡς νομίζω, πρὸς τοὺς πολεμίους ἡμῶν*». Τέλος σημειώνει ἐνδεικτικά και τὸ ἐξῆς: «*Δὲν νομίζω δέ, ὅτι ἡ δαπάνη, ἣτις θὰ ἀπαιτηθῇ χάριν αὐτῆς, θὰ εἶναι τοσαύτη ὥστε νὰ ἐμβάλῃ εἰς δισταγμὸν τινά*».

¹ Γιὰ τὴ ζωὴ και τὸ ἔργο τοῦ Κοντογιάννη βλ. Μ. Λάσκαρι, Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης. «Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» τ. 1 (1927) 225-235, ὅπου και πλήρης κατάλογος τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων τοῦ Κοντογιάννη.

Ἐς δοῦμε ὅμως ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ὑπομνήματος τοῦ Κοντογιάννη:

Κύριε Γενικὲ Πρόξενε,

- σ. 1 Ἐκ τινον προχειρῶν ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησα ἐνταῦθα κατὰ τὸν λήξαντα χειμῶνα, ἐπίσθην, ὅτι ἡ Μακεδονία ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἴσως Ἑλληνικὴν χώραν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἱστορικὰς σελίδας λαμπρὰς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, διότι καὶ τὰ γράμματα ἐκαλλιεργήθησαν ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους (ἡ σχολὴ τῆς Κοζάνης εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτάτων σχολῶν ἐξ ὧσων συνεστάθησαν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι) καὶ λογίους ἀνδρας ἀνέδειξε, τῶν ὁποίων ἡ φήμη καὶ τὸ ὄνομα ἀπέβησαν αὐτὸ τοῦτο Πανελλήνια, καὶ τὸ ἐμπόριον ἀνέπτυξεν, εἰς ὃ κυρίως ὀφείλει τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς ἡ Ἑλλάς. Αἱ Κουτσοβλαχικαὶ ἰδίως κοινότητες αὐτῆς εἶναι ἄξιοι πολλῆς προσοχῆς, ἂν δὲ μελετηθῇ ἡ ἱστορία αὐτῶν, θὰ καταδειχθῇ, νομίζω, ἡ μεγίστη ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν καθόλου ἤσκησαν αὐταὶ ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ
- σ. 2 Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἄλλὰ καὶ αἱ πολλαὶ τῆς χώρας μοναὶ (δὲν λαμβάνω πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς μονὰς τοῦ ἁγίου Ὄρους, περὶ ὧν εἰ καὶ ἐγράφησαν πολλὰ, δύναται τις ὅμως πολλὰ ἀκόμη νὰ εἶπῃ ἐξ ἀνεκδότων πηγῶν) καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ ἡ συγκοινωνία, ἡ κατὰ τὴν περίοδον περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπάρχουσα ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ ἡ Τουρκικὴ διοίκησις αὐτῆς, καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ διαφοτισθῇ ἐξ Ἑλληνικῶν πηγῶν, καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, τὸ τε ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, καὶ ἡ μικρὰ βιομηχανία ἢ χειρῶν τεχνία, καὶ ταῦτα πάντα, λέγω, δύναται νὰ ἀποβῶσιν ἀντικείμενον ἰδίων μελετῶν, δι' ὧν θὰ γνωσθῇ ὄχι μόνον ἡ ἱστορία αὐτῆς ταύτης τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου ἑλληνικὴ ἱστορία. Πόλεις δὲ τινεὶ τῆς Μακεδονίας (Μελένικον, Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Μαδεμοχώρια) καὶ μοναὶ (αἱ παρὰ τὸν Ὀλυμπον, ἡ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης ἐν Παγγαίῳ, μονὴ τοῦ Σπαρμοῦ κ.τ.λ.) ἔχουσιν ἐξαιρετὸν ἱστορίαν καὶ δύναται ἐπίσης νὰ ἀποβῶσιν τὸ ἀντικείμενον ἰδίων μελετῶν.

Ἐπίσης ἰδίας προσοχῆς καὶ ἰδίας μελέτης ἄξιον εἶναι τὸ Μακεδονικὸν ἐμπόριον. Μᾶς εἶναι δηλαδὴ γνωστὸν καὶ παραδεδομένον, ὅτι Μακεδόνες, ἐκ τοῦ νοτίου καὶ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τῆς χώρας κυρίως, ἴδρυσαν ἐμπορικὰς κοινότητας, ὄχι ὀλίγας, ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρία (ἐν τῇ τελευταίᾳ χώρᾳ ὑπῆρχον τριάκοντα Ἑλληνικαὶ κοινότητες, ὑπὸ Μακεδόνων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἰδρυθεῖσαι) ἐν ταῖς χώραις δηλαδὴ ἐκείναις, μεθ' ὧν ἡ Μακεδονία κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εὐρίσκετο εἰς ἐπικοινωνίαν ἐμπορικὴν πυκνήν. Αὐτὴ τέλος ἡ κοινότης τῆς Βιέννης, ἡ μεγίστην σπουδαιότητα ἔχουσα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν ἱστορίᾳ, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον/δημιούργημα Μακεδονικόν. Πῶς ὅμως διεξήγετο τὸ ἐμπόριον τοῦτο, ὑπὸ τίνων ὄρων, τίνες διέπρεψαν ἐν αὐτῷ, τίνα ἐμπορεύματα Εὐρωπαϊκὰ εἰσήγοντο εἰς Τουρκίαν διὰ τῶν Μακεδόνων, ἢ ἐξήγοντο Τουρκικὰ εἰς Εὐρώπην, καὶ καθόλου τίς ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ Μακεδονικοῦ ἐμπορίου, περὶ πάντων τούτων λεπτομερείς ἀκόμη δὲν γνωρίζομεν. Ἐν τούτοις περὶ πάντων τούτων τῶν ζητημάτων ἀπόκειται πολλαχῶς τῆς Μακεδονικῆς χώρας πλουσιώτατον ὑλικόν, ἀνεκμετάλλετον μέχρι τοῦ νῦν. Ἡ Κοζάνη ἰδίως κέκτηται βιβλιοθήκην ἀξιόλογον, ἐν τῇ ὁποίᾳ διασώζονται πλεῖστα ἔγγραφα καὶ χειρόγραφα λογίων ἀνδρῶν καὶ διδασκάλων αὐτῆς, ἡκμασάντων πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὸ Βλαχολίβαδον ἐπίσης διαφυλάττει τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ, ἰδρυθεῖσαν, ὡς εἶναι γνωστόν, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ μονὴ τοῦ Σπαρμοῦ καὶ πλεῖσται παρὰ τὸν Ὀλυμπον μοναὶ διασώζουσιν ἀκόμη βιβλία, χειρόγραφα, ἔγγραφα καὶ ἄλλα ἱστορικὰ κειμήλια. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς μονῆς τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, Ἡ Σιάτιστα καὶ ἡ Καστοριά ἔχουσι βιβλιοθήκην (ἡ πρώτη) καὶ συλλογὰς ἰδιοτικάς (ἢ δευτέρα). Ἐν αὐτῇ τέλος τῇ Θεσσαλονικῇ ἔχομεν δύο ἄξια πολλοῦ λόγου συλλογὰς βιβλίων καὶ ἐγγράφων, ἐννοῶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Φιλελευθερικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς μονῆς τῶν Βλατέων. Εἶναι δ' ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους ἀπόκειται πλουσιώτατον ὑλικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν, περὶ ἧς ὁ λόγος:

σ. 4 Ἐκτὸς δὲ τῆς Μακεδονίας εἰδήσεις περὶ αὐτῆς περιέχουσιν οἱ Πατριαρχικοὶ κώδικες, οἱ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἀποκείμενοι, ἢ βιβλιοθήκη τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου τάφου ἐν Κωνσταντινουπόλει, / ἢ βιβλιοθήκη τῶν Ἱεροσολύμων, αἱ ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκαι καὶ συλλογαὶ (Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἐγγράφων αὐτῆς, Βιβλιοθήκη Βουλῆς καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἐγγράφων αὐτῆς, Ἐθνολογικῆς ἐταιρίας βιβλιοθήκη καὶ Συλλογὴ). Ἐν Βουδαπέστη δέ, ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Λειψίᾳ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ σώζονται ἐπίσης εἰδήσεις, δυνάμεναι νὰ ἐπιχύσωσι φῶς εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἱστορίαν, περὶ ἧς ὁ λόγος.

Τῶν ζητημάτων τούτων τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ γίνῃ, καὶ περὶ τῆς ὁποίας προχείρως καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς κάμνω ἐνταῦθα λόγον, πρόθυμος ὦν νὰ ὀμιλήσω διὰ μακρῶν πρὸς ὑμᾶς περὶ αὐτῆς καὶ προφορικῶς, συνιστῶ, Κύριε Γενικὲ Πρόξενε, θερμότερα, τολμῶ δὲ νὰ ἀναλάβω, ἔχων ὅπωςδὴποτε ἐμπειρίαν τινὰ περὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς περιόδου ταύτης. Δὲν νομίζω δέ, ὅτι ἡ δαπάνη, ἥτις θὰ ἀπαιτηθῇ χάριν αὐτῆς, θὰ εἶναι τοσαύτη ὥστε νὰ ἐμβάλῃ εἰς δισταγμὸν τινα. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον κρίνω τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπιγούσαν καὶ ἀπαραίτητον, καθ' ὅσον, νομίζω, ὅτι δὲν θὰ εἶναι καὶ ἄσχετος πρὸς τὸν σήμερον διεξαγόμενον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀγὼνα, διότι θὰ μᾶς παράσχη ἀναμφιβόλως καὶ ἐπιχειρήματα ἰκανά, τὰ ὁποῖα θὰ ἀντιτάξωμεν ἀποτελεσματικῶς, ὡς νομίζω, πρὸς τοὺς πολεμίους ἡμῶν.

Ἐπι τούτοις δέξασθε, Κύριε Γενικὲ Πρόξενε, τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς τιμῆς, μεθ' ἧς διατελῶ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ
τῇ 11ῃ Ἰουνίου 1907

ὄλως ὑμέτερος
Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης
γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Γυμνασίου.

Δὲν ξέρουμε ποιά τύχη εἶχε ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Κοντογιάννη. Φαίνεται μᾶλλον πὼς δὲν δόθηκε καμιὰ συνέχεια. Ἴσως σ' αὐτὸ συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι τρεῖς μῆνες ἀργότερα ὁ δραστήριος Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴ Θεσσαλονικὴ Λάμπρος Κορομηλάς, ἔπειτ' ἀπὸ ἀπαιτήση τῆς Πύλης πού ὑποκινήθηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ διορίστηκε πρεσβευτῆς στὴν Οὐάσιγκτων.

Ἀπὸ τότε πού ἔγραψε τὸ ὑπόμνημά του ὁ Κοντογιάννης πέρασαν ὀλόκληρα 60 χρόνια. Θὰ μπορούσαμε, ἂν δὲν τὸ θεωρούσαμε ἄσκοπη ἐπίδειξη βιβλιογραφικῶν γνώσεων, νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τὶ πραγματοποιήθηκε ὡς τώρα ἀπὸ ὅσα εἶχε προτείνει ἐκεῖνος νὰ μελετηθοῦν. Οἱ σχετικὲς βέβαια ἐργασίες δὲν εἶναι καὶ λίγες, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν καλύπτουν τὸ κενὸ καί, τὸ χειρότερο, οἱ περισσότερες δὲν εἶναι γραμμένες μὲ τοὺς αὐστηροὺς κανόνες τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἔτσι οἱ προτάσεις τοῦ Κοντογιάννη ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τὴν ἀξία τους καὶ ἡ ἐπιστολὴ του εἶναι σὰν νὰ γράφτηκε χθὲς ἢ σήμερα.